

РОБОТА З ІСТОРИЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КРИТИЧНОГО АНАЛІЗУ ІНФОРМАЦІЇ

А.В. Скиданова, кандидат історичних наук

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Ще віднедавна вважалося, що критичний аналіз інформації є справою певних професійних спільнот. Протягом крайніх років акценти змінилися. Як наголошують експерти, *раціональний сумнів у правдивості інформації, розуміння її мотивації, вміння відокремлювати факти від суджень мають стати обов'язковим для кожного «медико-санітарним заходом» «інтелектуального самозахисту»*. Без цього не можлива безпека суспільства та існування демократій.

Такий підхід потрапляє на перші позиції порядку денного політики демократичних держав не випадково. Найсуттєвішими каталізаторами такої тенденції є:

– Очевидна для світової спільноти ситуація, виражена в понятті «постправада» (обставини, за яких об'єктивні чинники менше впливають на формування громадської думки, ніж заклики до емоцій і особистих переконань). Доба постправди підриває віру в існування правди як такої, позбавляючи орієнтирів й упевненості. Постправада – надзвичайно сприятливе середовище для інформаційних маніпуляцій (фейків, пропаганди), які використовуються з різною метою, зокрема є способом ворожого зовнішнього втручання у справи країни.

– Перенасичений інформаційний простір, специфіка поширення інформації інтернетом, популярність соціальних мереж формують некритичні способи споживання інформації, замикають користувачів до ехокамер і бульбашок фільтрів. Все це – основа згаданого ефекту суспільства постправди та інструментарій маніпуляцій інформацією. Ліквідувати наявний інформаційний простір не можливо. Отже, вихід – навчитися не споживати, а безпечно використовувати, помічаючи пастки фейків, маніпуляцій, долаючи обмеження в доступі до інших точок зору.

– Майбутнє визначатиме покоління Z (люди, які ніколи не бачили світу без інтернету), якому в повній мірі притаманний швидкий, некритичний, кліповий спосіб споживання інформації. Ці молоді люди, потрапляючи в підлітковому віці, коли активно наслідуються моделі поведінки, до ехокамер соцмереж, бінарні у своєму виборі, менш схильні до компромісу, більше – до трайбалізму.

Системним способом запобігання окресленим загрозам стало впровадження курсів медіаграмотності в школі. Разом із тим очевидно, *що базовим має бути зростання загального рівня критичного підходу до інформації, відновлення раціональної аргументації як основи картини світу, вміння чути одне одного, розмивання бінарності сприйняття дійсності шляхом проблематизації*. Усі цикли гуманітарних навчальних дисциплін

мають потенціал для того, аби прислужитися цій справі. Більш ніж продуктивними можуть, на наше переконання, стати заняття з історії, якщо їхньою органічною складовою стане спільне критичне прочитання джерел.

У фахового історика є чітке уявлення про те, що:

- 1) жодне твердження не має права на існування без його підтвердження у джерелі;
- 2) саме джерело ніколи не містить «чистої правди»;
- 3) правдивість факту може бути підтверджена критичними методами роботи з джерелом та після зіставлення наявної в ньому інформації з іншими джерелами;
- 4) аналіз текстів, зображень шляхом деконструкції може дати наочне уявлення, як інформація слугує створенню «паралельної реальності» тощо.

Такі підходи до історичного джерела варто поширювати та прищеплювати не фаховій аудиторії задля кращого розуміння суті історичних досліджень, формування ширшого погляду на минуле, зокрема через його проблематизацію, а також для розвитку навичок критичного осмислення будь-якої інформації. Наближення до згаданих цілей можливе, якщо робота з історичними джерелами буде логічно інтегрованою до навчального процесу, системною, відбуватиметься шляхом спільного обговорення.

У кожному з випадків роботи з історичними джерелами першим і обов'язковим правилом є повідомлення про походження (авторство, час і місце появи) й форму джерела. Відокремлення фактів від суджень про них є базовим у джерелознавчому аналізі (як і в аналізі інформації у цілому) відпрацьовується протягом усього навчального курсу на прикладах різних типів джерел. Перевірка факту на правдивість досягається впровадженням інших джерел, які підтверджують або спростовують факт джерела. Принагідне застосування цього способу верифікації має сенс у випадках, коли довкола неправдивого факту побудовано наратив, який переростає на міф. Впровадження такого способу аналізу й обговорення джерел має на меті прищепити критичне ставлення до інформації, пояснює принципове значення фактчекінгу та демонструє джерело як конструкцію. У зв'язку з останнім необхідним є роздум про причину й мету появи тої чи іншої інформації у джерелі з урахуванням суспільно-політичного, культурного контекстів, позиції автора, спрямованості джерела. Важливою є рефлексія про функціонування створеної в джерелі інтерпретації в соціумі.

Особливості навчального процесу (часові обмеження, різний ступінь обізнаності аудиторії в матеріалі) вимагають зваженого підбору історичних джерел. Текстові документи бажано обирати з-поміж невеликих за обсягом, не вириваючи їх із контексту. Дієвим способом випрацювання культури роботи з текстом є наочна демонстрація того, як по-різному може лунати джерело, якщо його показувати частково, буквально вириваючи речення з контексту, або поза контекстом авторства, часу появи тощо. Особливо доречними ці вправи є на прикладах інформаційних маніпуляцій з історичними темами у

пропагандистському дискурсі сьогодення та у випадках, коли певні міфологічні твердження приживаються в історіографії.

Беручи до уваги, що сучасний насичений, мінливий інформаційний простір, «кліпове» мислення формують сприйняття інформації через зображення, на заняттях з історії доцільно активніше використовувати візуальні джерела. Проте з ними потрібно працювати, а не лише ілюструвати (тим паче естетизувати) ними матеріал занять. Критичний аналіз таких джерел потрібен з огляду на історичне значення масового поширення візуальної інформації за нової та новітньої доби, задля вивчення механізмів візуальної пропаганди й чинників формування образів. Аналізом зображення в історичному контексті та як продукту, що мав автора, аудиторію, мету, композицію тощо, відпрацьовується усвідомлення, що жодне зображення не є вичерпним відбитком дійсності (або взагалі дійсність не показує, а створює нову, уявну), може монтуватися, слугує певним завданням. Тобто, критичний розбір візуальних джерел може стати придатним засобом запобігання некритичному споживанню й поширенню інформації в сьогоденному житті.

Підсумовуючи, зазначу, що окреслені вище принципи й способи впровадження роботи з історичними джерелами безперечно сприяють формуванню навичок критичного аналізу інформації. Однак, задля того, щоб ця практична діяльність на заняттях з історії втілилася в певний алгоритм під час щоденного споживання інформації, трансформуючи його на активний критичний процес, у педагогічному середовищі потрібні скоординовані дії з визначеною метою, додаткові навчальні розробки, дослідження, активна міжпредметна комунікація й залучення до процесу на усіх рівнях тих, хто навчається.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ: ДОСВІД ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О.А. Савчук, кандидат психологічних наук

І.М. Будур

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Актуальність проблеми надання психологічної допомоги учасникам бойових дій та переселенцям обумовлена її соціальною гостротою. В Україні, станом на квітень 2019 року, за підсумками участі в проведенні антитерористичної операції статус учасника бойових дій надано 363 253 особам (всього за Міністерство оборони України (далі МОУ) – 247 023 особам), а 1 376 517 громадян обліковано як внутрішньо переміщених осіб. Ускладнює вирішення проблеми і те, що постраждалі приховують свої психологічні проблеми та соромляться звертатися за фаховою психологічною допомогою.